

RECENSIES

LEVEN IN DE MIDDELEEUWEN

Honoré Rottier, *Rondreis door middeleeuws Vlaanderen*, Leuven, Davidsfonds, 227 blz., geïll., 2.495 Bfr., ISBN 90 6152 955 7

Dit boek zou een schitterende handeseditie van een magistrale cursus over leven en wonen tijdens de Middeleeuwen kunnen zijn. Honoré Rottier, die een specialist is van de middeleeuwse architectuur en stedenbouw, biedt hier een boek aan dat natuurlijk ook historici zal interesseren, niet omdat de auteur hen iets nieuws zal leren, maar hen wel een wijze van stellen suggereert die alleen maar navolging verdient. Het boek verheldert, omdat de auteur goed vertelt zonder de problemen van de historische kritiek uit de weg te gaan. In deze verheldering komt ook een hele periode tot leven zonder haar tot een streng kader van data, veldslagen en stambomen van heersers en vorsten te herleiden. Dit is geen enge geschiedschrijving. De leek zal dit ook vlug merken. Naargelang zijn leesijver en scholing kan hij zelf zijn wijze van lezen kiezen. Hij kan kijken naar de vele boeiende illustraties en zich beperken tot de bijschriften (die — en dit is een schoonheidsfoutje — helaas niet altijd alles vertellen wat de lezer zou moeten zien). Heeft de lezer echt belangstelling en verwacht hij van dit aantrekkelijk 'kijkboek' toch nog iets meer (maar niet teveel), dan kan hij zijn lectuur tot de speciaal ingekaderde samenvattingen van de hoofdstukken beperken. In dit geval blijft zijn belangstelling informatief. Voor verdere uitdieping moet hij uiteraard het hele boek lezen, pas dan heeft de lezer de gelegenheid om zich met dit leven in de Middeleeuwen te confronteren en heeft hij (mentaal) de rondreis voltrokken. Misschien voelt hij zich zelfs uitgenodigd om een aantal voor hem onbekende plekken in Vlaanderen op te sporen; het boek kan inderdaad als een reisgids door Vlaanderen dienst doen. (Bij deze drievoudige lectuurmogelijkheid kunnen we ons natuurlijk de — onwelwillende vraag stellen — of de luie lezer door zo'n handige uitgaven er niet toe verleid wordt lui te blijven en zich tot de eerste en/of tweede mogelijkheid te beperken. Het antwoord kan luiden dat de handigheid van het boek erin bestaat ook de luie lezers te doen lezen zonder de betere in de kou te laten. Laten de betere zich nu door de prentjes en de samenvattingen verleiden om niet aan de grote tekst te beginnen, dan doen ze alleen zichzelf de das om en dat kunnen ze moeilijk de uitgever verwijten. De grote tekst is er voor diegenen die de lectuur waard zijn, die er een inspanning willen voor leveren — zo hoort het eigenlijk).

Dit synthese-boek over de Middeleeuwen in Vlaanderen is niet in de eerste plaats voor de vakhistoricus bestemd, maar voor de geïnteresseerde intellectueel die zich met de historiciteit van zijn eigen bestaanswijze wil laten confronteren. Honoré

Rottier geeft voor de ruime periode van zijn onderzoek — tussen de Oudheid en de opkomst van de Nieuwe Tijd, dus ongeveer twaalf eeuwen — in de eerste plaats aandacht aan de thema's van het dagelijks leven die op de een of andere manier nog steeds thema's van ons hedendaagse bestaan blijven. Daarom is zijn gezichtspunt antropologisch en etnografisch vanuit de vraagstelling: hoe kunnen wij vandaag, met de levenservaring die in sterke mate bepaald is door technologie, a-religieuze verwachtingen, economische welvaart, medische en sociale zekerheid en tenslotte politieke veiligheid (althans in Vlaanderen sedert vijftig jaar), iets van de middeleeuwse leefwijze begrijpen? Rottier vertelt ons gewoon hoe de mensen toen leefden, hoe ze woonden, hoe ze hun dagelijks leven organiseerden, hoe ze zich tegen vijanden dienden te beschermen. Deze vijanden waren veelvuldig: niet alleen binnenvallende en rovende Noormannen bijvoorbeeld, maar ook de gure natuurelementen, ziekte-epidemieën, de dood die al heel vroeg kon toeslaan, politieke en sociale onderdrukking, religieus despotisme, armoede en honger, de angst voor alle mogelijke geesten, de spoken en de gezanten van de satan. Vanuit ons gezichtspunt moet het leven in de Middeleeuwen geen pretje zijn geweest. Al ontsnappen we in de meeste vergelijkingen niet aan anachronismen — het levensgevoel tussen beide periodes, toen en nu, is uiteindelijk onvergelijkbaar — toch kunnen we ook na de lectuur van Rottiers boek andermaal besluiten dat we die Middeleeuwen — noch de vroege, noch de late — zeker niet dienen te idealiseren. Er is geen reden om met nostalgie naar die periode om te zien; er is misschien veeleer reden om, opnieuw aan de hand van boeken zoals het hier gepresenteerde, met waardering — daarom niet zonder kritiek — de late twintigste eeuw te overschouwen. De 'doorsnee middeleeuwse mens' had het niet goed, en we hoeven in onze kritiek op onze, de meest moorddadige, eeuw uit de geschiedenis van de mensheid niet te vaak naar de Middeleeuwen terug te blikken om daar waarden en gedragvormen te vinden die ons bestaan verhelderen, we zouden ze niet vinden. Met grote trefzekerheid beschrijft Rottier in welke onhygiënische toestanden de stedelingen woonden, in welke onveiligheid men zich op het platteland diende te wagen, aan welke despotische willekeur de meeste onderhorigen waren uitgeleverd, voor welk ongemak de zich vervelende bende jongeren zorgden, hoe groot de onwetendheid en het bijgeloof van de massa was, wat voor een hachelijke onderneming het was om een verre reis te ondernemen (men maakte op voorhand z'n testament!), hoe benauwend eng de marge van de geestesvrijheid van de intellectuelen was (van vrije meningsuiting kan men nauwelijks spreken).

Ondanks dit alles hebben de Middeleeuwen voor een prachtige cultuur gezorgd en hebben ze ons veel nagelaten dat we met grote zorg moeten koesteren, ook dit beschrijft en toont Rottier met grote overtuigingskracht. Hij evoceert uiteraard niet alleen het afschrikwekkende van de Middeleeuwen. Er is immers ook die niet te ontkennen glans — eigenlijk datgene wat we van de Middeleeuwen overhouden. Kunnen (en hoeven) we niet naar die tijd terug — het zou voor elke moderne mens een nachtmerrie zijn — we houden wel van de vele sporen die dit tijdperk tot in onze eeuw heeft achtergelaten, al zijn deze sporen moeilijk te lezen of te ontcijferen handschriften, gigantische ruïnes die in verbouwingen zitten verwerkt, een wijsgerig en theologisch denken dat alleen specialisten kunnen begrijpen. Hoedanook, de

Middeleeuwen behoren tot ons bewustzijn, zitten zelfs in ons bewustzijn en het begrip 'Middeleeuwen' bestrijkt een ruim veld van connotaties.

Honoré Rottier schenkt grote aandacht aan gebouwen en landschappen. Hierbij heeft hij een hardnekkig misverstand vermeden. Het betreft het misverstand dat architecten en stedebouwkundigen vaak op gang brengen, namelijk dat deze architectonische, geografische en urbanistische gegevens al in voldoende mate omschrijven en beschreven zijn wanneer ze geobjectiveerd worden, terwijl deze gegevens, willen we ze in hun fenomenaliteit kunnen begrijpen, nu juist om een de-objectivering — en dus om een subjectivering — vragen. Gebouwen en landschappen zijn voor ons slechts gebouwen en landschappen wanneer ze door de historiciteit van het wonen bezielde zijn, wanneer ze deel uitmaken van de biografie en levensloop van gemeenschappen en particulieren, wanneer ze een functie in de culturele strategie vervullen. Gebouwen zijn niet slechts materiële constructen en landschappen niet alleen maar resultaten van botanische en geologische ontwikkelingen die op hun beurt architectuur en menselijk gedrag zouden determineren. Een huis is een *bewoond* huis, zoniet slechts een leegstand pand, en een stad is een *beleefde* stad, zoniet slechts een verlaten ruïne. Willen we steden, landschappen en huizen in hun wezenheid en eigenheid beschrijven, dan moeten we ze in hun concrete existentie — die altijd een existentie van mensen met een levensverhaal betreft — trachten te benaderen. Doen we dat niet dan vervallen we in een wereldvreemd formalisme dat ook academisch oninteressant blijft. Welnu, Rottier heeft ons in de eerste plaats een levensverhaal gegeven dat ons toelaat eerder de dingen dan de objecten — die historiciseren we immers niet — in perspectief te plaatsen. Juist zo'n geschiedschrijving maakt van *Rondreis door middeleeuws Vlaanderen* een voor iedereen — dus ook voor de vakhistorici en vooral voor alwie in architectuur en stedebouw geïnteresseerd is — bijzonder lezenswaardig werk.

Jacques DE VISSCHER

HET THEATER VAN DE FILOSOFEN

Jacques Taminiaux, *Le théâtre des philosophes: La tragédie, l'être, l'action*, Grenoble, Jérôme Millon, 1995 (Collection Krisis), ISBN 2 84137 025 9

Het jongste boek van de hand van Jacques Taminiaux is opnieuw een opvallend werk. De titel zelf verdient opmerkzaamheid en vergt een zorgvuldige lectuur. Er staan twee kernwoorden in, de filosofen en het theater. Opvallend is alleen al het eerste titelwoord, filosofie, dat er in het meervoud staat. Er staat niet het theater van de filosofie, maar het theater van de filosofen. In dit boek staat niets over een wezen of essentie van de filosofie, over een grootste gemene deler tussen alle filosofen, los van de concrete levenswereld. Er worden gewoon een paar concrete teksten gelezen van een paar concrete filosofen. Deze methode had de auteur al in 1987 in een